

УДК: 355.45

DOI: <https://doi.org/10.33099/2304-2745/2023-1-77/48-57>

Гудим В. М.

(0000-0001-9540-8524)

Центр воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України
імені Івана Черняхівського, Київ

Особливості роботи штабу зони (району) територіальної оборони під час планування та ведення територіальної оборони

Резюме. У статті розглянуто особливості роботи штабів зони (району) територіальної оборони України у сучасних умовах під час її планування і ведення, а також наведена низка причин і факторів, що потребують вирішення. Обґрунтована потреба у подальшому удосконаленні і розвитку організаційно-штатної структури, як самих частин і підрозділів, так і структури штабів зони (району) територіальної оборони та оновленні методичної і нормативно-правової бази.

Ключові слова: територіальна оборона України; штаб зони (району) територіальної оборони; особливості роботи штабу зони (району) під час планування та ведення територіальної оборони.

Постановка проблеми. Аналіз досвіду відсічі збройної агресії РФ проти України, діяльності державних, військових, військово-цивільних та місцевих органів влади, особливостей роботи штабів зони (району) показали, що територіальна оборона (ТрО), не в повній мірі забезпечила виконання поставлених завдань.

Причинами такої ситуації є недосконалість нормативно-правових актів що регламентують роботу органів управління силами і засобами територіальної оборони, у тому числі, керівників і штабів зони (району) ТрО, керівників центрів комплектування та соціальної допомоги АРК, областей, районів, міст, низький рівень їх професійно-практичної підготовки, часті зміни складу сил і засобів територіальної оборони та їх організаційно-штатної структури, недоліки в системі забезпечення важкими зразками озброєння та боєприпасами до них, відсутність запасів матеріально-технічного забезпечення у непорушному запасі та мобілізаційному резерві для виконання завдань ТрО.

Це потребує усунення недоліків у роботі органів управління силами і засобами територіальної оборони, керівників та штабів зон (районів) територіальної оборони, удосконалення їх організаційно-штатної структури, пошуку ефективних методів планування, підготовки і ведення територіальної оборони.

Аналіз основних досліджень і публікацій. У роботах [1–10] приділяється увага до визначення складу сил і засобів, завдань ТрО, удосконаленню процесів відкритого і прихованого (скритного) стратегічного розгортання Збройних Сил України, формуванню частин і підрозділів ТрО, їх підготовки, у тому числі і бойового

злагодження, матеріально-технічного, фінансового, медичного, морально-психологічного, інформаційного, правового забезпечення. Крім того аналізуються позитивні напрями минулого і сучасного досвіду, наводяться шляхи подолання негативних моментів. Проте організаційно-штатній структурі штабу зони (району), алгоритму та особливостям роботи штабів зони (району) під час планування і ведення ТрО в мирний час і особливий період та під час ведення війни приділено недостатньо уваги.

Мета статті – аналіз нормативно-правової бази, яка регламентує роботу органів управління територіальної оборони, у тому числі, і штабу зони (району) територіальної оборони, для обґрунтування пропозицій щодо удосконалення організаційно-штатних структур сил і засобів ТрО, перерозподілу завдань і функцій керівників та штабів зони (району) з врахуванням особливості їх роботи під час планування і ведення територіальної оборони.

Виклад основного матеріалу. Досвід виконання завдань територіальної оборони у 2014–2023 рр. свідчить, що на ефективність їх виконання істотно впливала ціла низка факторів та проблем воєнного, економічного, матеріально-технічного, організаційно-управлінського та структурно-штатного характеру.

Керівними структурами сил безпеки і оборони держави, Радою міністрів АРК, радами оборони областей, міст Києва, Севастополя, місцевими органами влади недостатньо уваги приділялося воєнно-патріотичному вихованню, загальновійськовій підготовці населення (початковій і базовій), створенню матеріально-технічних запасів для

потреб територіальної оборони, забезпеченню сучасним видами важкого озброєння і боєприпасів до нього, автомобільною, інженерно-дорожньою технікою, соціальному, інформаційному, нормативно-правовому і медичному забезпеченню.

Уроки війни переконливо довели, що доцільно ще в мирний час і особливо в загрозливий період для військ (сил) територіальної оборони у прикордонній смузі та районах створювати і обладнувати у фортифікаційному плані як хибні, так і декілька основних і запасних оборонних рубежів, відсічних позицій, позиційних районів (вогневих позицій), вертолітних майданчиків, командно-спостережних пунктів та сховищ для особового складу, підготовки вузлів, районів загородження та зон затоплення. Доцільно готувати до підризу мости, дамби, вузли доріг, мати топографічні карти прив'язки мінно-вибухових та протидесантних загороджень на найбільш вірогідних шляхах висунання, висадки повітряних, морських десантів, диверсійно-розвідувальних груп, передових (обхідних) загонів противника та підтримувати їх у робочому стані. Ці заходи доцільно включати в плани оперативного обладнання території країни [6–8].

Практика ведення бойових дій, особливо після 24 лютого 2022 року, показала, що низький рівень військово-професійної підготовки деяких голів обласних, районних, міських державних адміністрацій, нерозуміння ними свого місця, ролі та відповідальності в системі організації територіальної оборони призводить до того, що організація та управління військовими частинами ТрО чомусь покладається тільки на начальника штабу зони (району), а відповідні посадові особи залишаються нібито в стороні в якості спостерігачів, а не організаторів-керівників зони (району) та безпосередніх виконавців вимог Закону України “Про основи національного спротиву”.

Проблемним є і те, що начальник штабу зони (району), який одночасно виконує обов'язки командира бригади чи батальйону територіальної оборони, в першу чергу, буде приділяти увагу на виконання оперативних (бойових) завдань з ТрО, і в меншій ступені – іншим проблемам зони (району). А якщо обстановка вимагатиме виконання завдань у сусідній зоні (районі) на значній відстані від свого адміністративного центру області (району) чи у смузі і складі оперативного, оперативного-тактичного угруповання то в таких випадках йому буде вже не до проблем

зони (району). Цей недолік потребує як найшвидшого виправлення на законодавчому рівні та перегляду розподілу функцій, обов'язків, повноважень, відповідальності. Пропонується, як варіант, на посаду начальника штабу зони (району) ТрО призначати професійно підготовленого, маючого бойовий досвід, заступника центру комплектування і соціальної допомоги області, міста, району, а для цього внести відповідні зміни у нормативно-правові документи та переглянути їх повноваження.

Основи функціонування штабу зони (району) ТрО, його типова структура, перелік посад, обов'язки персоналу, більшість питань нормативно-правового характеру, які стосуються організації планування, підготовки ТрО, керівництва її веденням в мирний час та особливий період визначаються у Положенні про штаб зони (району) ТрО [9]. Досвід функціонування штабів зон (районів) ТрО в особливий період, а також, їх діяльність під час оперативної підготовки Збройних Сил України впродовж 2016–2022 рр. показав, що найбільш складним є питання високої персонально-фахової підготовки та злагодженої роботи штабів зони (району) ТрО під час її організації, контролю готовності, ведення розвідки, управління, всебічного забезпечення, підтримання взаємодії з усіма суб'єктами ТрО і особливо з місцевим органами влади та населенням. Це вимагає від відповідних кадрових органів високої відповідальності за підбір і розстановку на посади керівного складу ТрО.

Важливого значення в організації ТрО зони (району) ТрО набуває вироблення єдиної методики планування територіальної оборони. Під терміном “*планування територіальної оборони*” [9,10] розуміється комплекс заходів щодо:

визначення послідовності виконання заходів, строків, форм, способів дій;

необхідного професійно підготовленого складу військ (сил) і засобів для виконання завдань з ТрО;

порядку управління, взаємодії, всебічного забезпечення сил і засобів суб'єктів ТрО, розподілу їх за оперативними (бойовими) та спеціальними завданнями з ТрО;

розроблення (уточнення) планувальних, інформаційних, розпорядчих та аналітичних документів ТрО.

У мирний час планування ТрО в зоні (районі) здійснюється завчасно під час проведення заходів стосовно стратегічного

планування застосування складових Сектору безпеки і оборони України. Безпосереднє планування в зоні (районі) здійснюється з введенням правового стану воєнного часу, або з моменту об'явлення мобілізації, чи гострої потреби на здійснення планування після отримання абсолютно нових завдань на організацію ТрО в сусідній зоні (районі) чи у смузі оборони у складі оперативного (оперативно-тактичного) угруповання Збройних Сил України.

Аналіз набутого досвіду з організації територіальної оборони переконливо стверджує, що на зміст функцій роботи штабів зон (районів) ТрО під час планування, управління і ведення ТрО впливають ряд таких чинників [2–7]:

висновки з оцінювання стану, воєнно-політичної, воєнно-стратегічної, воєнно-економічної обстановки, техногенного, гідродинамічного перевантаження середовища;

загострення міжконфесійної, соціальної, інформаційної обстановки;

особливості менталітету та історичні традиції населення;

геостратегічне положення країни, рівень розвитку економіки області, різновиди транспортної інфраструктури, фізико-географічні умови (*рельєф, ґрунти, гідрографія, рослинність, клімат*), санітарно-екологічні умови, рівень та ступень інженерного обладнання прикордонної смуги, районів, наявність важливих державних і воєнних об'єктів, територія та стан її оперативного обладнання;

рівень професійно-практичної підготовки керівника та посадовців штабу зони (району), злагодженість їх підрозділів;

провідна роль в організації та здійсненні планування ТрО належить штабам зон (районів) за участю обласних (районних) органів державної і військової влади, управлінь інших військових формувань і правоохоронних органів (далі – ІВФ та ПрО), а саме:

територіальних (відокремлених) підрозділів Головних управлінь Національної поліції України в області та/або міжрегіональних територіальних органів;

управлінь Служби безпеки України в області або міжрайонних, районних та міських відділів (відділень) регіональних органів;

управлінь Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України в області;

відділів Державної прикордонної служби України;

військових частин (підрозділів) Національної гвардії України та Державної спеціальної служби транспорту;

установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, що належать до сфери управління Міністерства юстиції України.

Робота штабу зони (району) ТрО з організації планування розпочинаються з моменту отримання директиви (розпорядження) з ТрО від командувача Сил територіальної оборони України, або командувача регіонального командування територіальної оборони з урахуванням вищенаведених чинників впливу, дислокації військових частин, відстані від державного кордону і особливо важливих об'єктів економіки держави, стану підготовки мобілізаційних ресурсів, відношення місцевого населення до державного устрою і державних органів управління, їх законслухняності. Таким чином, для кожної конкретної зони (району) ТрО будуть свої особливості роботи штабів зони (району) і їх необхідно заздалегідь вивчати, враховувати в роботі, здійснювати відповідний інформаційно-психологічний вплив на населення, війська (сили) регіону, надавати фінансову та іншу матеріально-технічну допомогу, вносити корективи в плани підготовки території держави та плани оперативного обладнання території.

Розглянемо можливий *типовий алгоритм* роботи штабу зони (району) під час планування територіальної оборони (рис. 1). Особливістю роботи штабу зони (району) є і те, що замисел ТрО зони (району), як окремий планувальний документ, не розробляється, а оформляється як розділ текстувальної частини плану ТрО зони (району).

Планування ТрО в зоні (районі) ТрО згідно типового алгоритму роботи штабу зони ТрО умовно поділяється на два етапи – організацію планування та розроблення планів.

Перший етап – організація планування включає дві фази:

отримання, усвідомлення завдання та організація роботи штабу зони (*1 фаза*);

оцінювання обстановки і формування вихідних даних для планування (*2 фаза*).

Участь в оцінюванні обстановки в зоні ТрО беруть представники:

регіональних органів Служби безпеки України, які можуть надавати інформацію щодо оцінювання соціально-політичної

обстановки, прогнозу її розвитку і можливого впливу на підготовку та ведення ТрО у зоні (районі) ТрО, у тому числі стосовно політичних партій, громадських об'єднань, діяльність яких носить антидержавне спрямування (загрозу незалежності суверенітету і територіальній цілісності України, зміни конституційного ладу насильницьким шляхом, пропаганду війни, насильства, розпалювання міжетнічної,

релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, стан екології, здоров'я населення, можливі терористичні акти);

територіальних органів (головних управлінь) Національної поліції України в області, які надають інформацію щодо аналізу криміногенної обстановки в зоні (районі) ТрО, а також прогнозу її розвитку і можливого впливу на підготовку та ведення ТрО;

ТИПОВИЙ АЛГОРИТМ

роботи штабу зони ТрО в ході планування ТрО

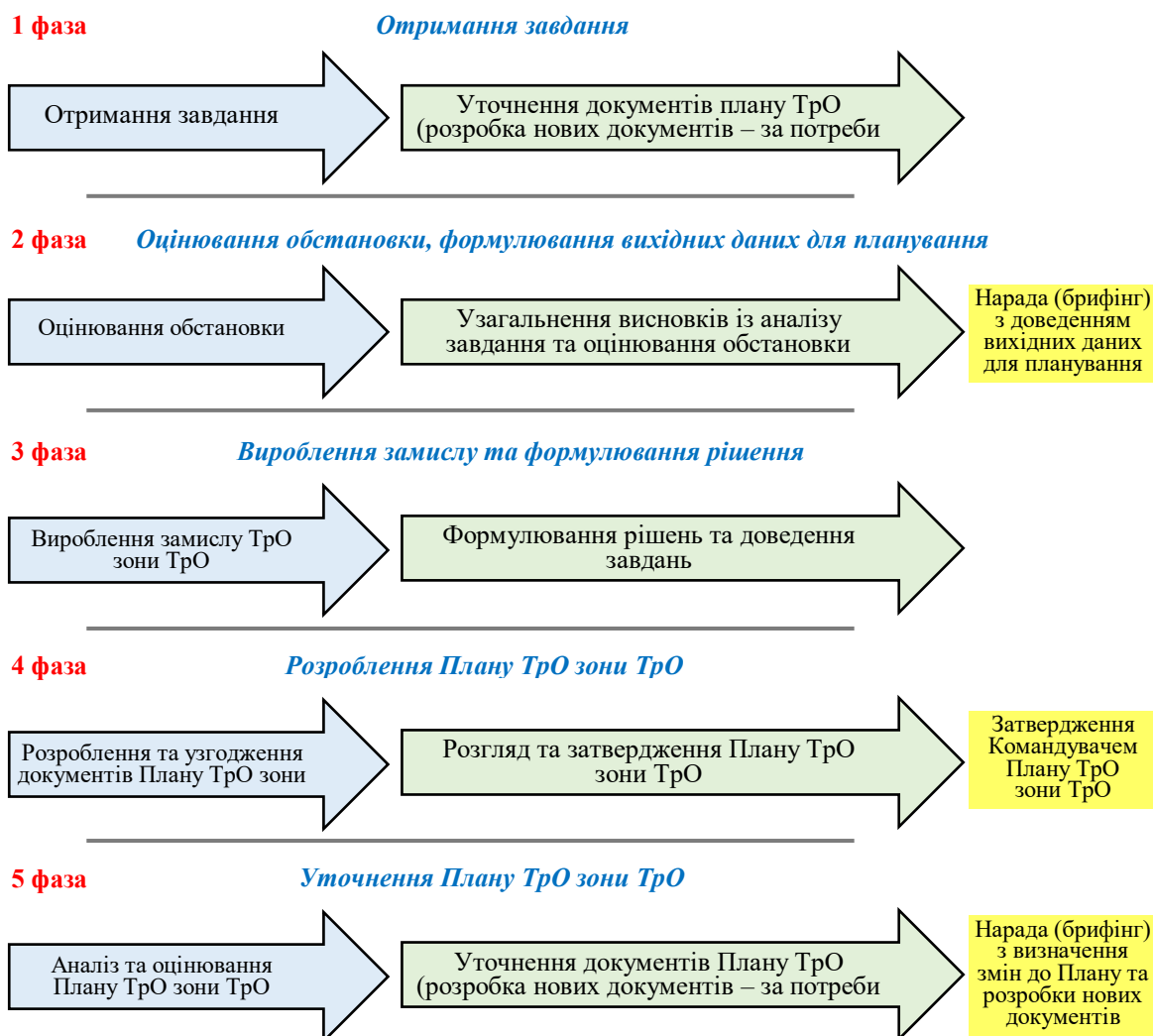

Рис. 1. Типовий алгоритм роботи штабу зони ТрО під час планування

установ виконання покарань, що безпосередньо розташовуються в цій зоні (районі) ТрО, які можуть надавати інформацію щодо оцінювання оперативної обстановки в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах, а також прогнозу її розвитку, можливого впливу на підготовку і ведення ТрО у зоні (районі) та планування своєчасної евакуації цих установ у глибокі райони;

територіальних органів центральних органів виконавчої влади, що входять до

державної системи моніторингу довкілля, які надають інформацію щодо оцінювання радіаційної, хімічної, біологічної, екологічної та медико-санітарної обстановки у зоні (районі) ТрО, а також прогнозу її розвитку і можливого впливу на підготовку та ведення ТрО;

прикордонних загонів (відділів) Державної прикордонної служби України, які надають інформацію щодо висновків з оцінювання обстановки на державному кордоні України, в межах контрольованих

прикордонних смуг і районів, а також на території сусідніх країн, прогнозу її розвитку і можливого впливу на підготовку та ведення ТрО.

У кінці другої фази планування начальник штабу зони (району) територіальної оборони, за потребою, може проводити у формі наради (брифінгу) інформування визначених службових осіб штабу зони (району) ТрО у обсязі, необхідному для відпрацювання додатків (складових) Плану ТрО зони (району) та інших інформаційних, аналітичних, розпорядчих документів за напрямками діяльності.

Другий етап може включати три фази завдань:

третьою фазою – формулювання замислу, вироблення рішення та доведення завдань;

четвертою фазою – розроблення, узгодження та затвердження командувачем територіальної оборони регіону документів Плану ТрО зони;

п'ятою фазою – уточнення документів плану ТрО зони (за потреби розробка нових);

План ТрО зони (району) ТрО погоджується з визначеними структурними підрозділами управління регіонального командування, структурними підрозділами Ради міністрів АРК, обласної, Київської і Севастопольської міських державних адміністрацій та затверджується наказом командувача Сил територіальної оборони регіону Збройних сил України. План ТрО району розглядається та затверджується керівником відповідної зони ТрО.

Внесення змін до Плану та/або розроблення нових документів у разі необхідності здійснюється під безпосереднім керівництвом начальника штабу зони (району) ТрО, в ході якого готуються: інформаційно-довідкові матеріали з таких питань: зміни обстановки та їх вплив на розроблений план; зміни, які необхідно внести, та перелік документів, які потрібно уточнити; виявлені недоліки, які впливають на практичні заходи з підготовки та дії сил і засобів ТрО.

Розроблення нових документів Плану ТрО зони (району) здійснюється у разі необхідності внесення значних змін у завдання військових частин (органів, загонів, підрозділів) Збройних Сил України, ІВФ та ПрО або отримання від вищого штабу уточнених (нових) завдань.

Після розроблення проєктів нових документів Плану ТрО зони (району) здійснюється їх узгодження за процедурою, яка застосовується під час розроблення Плану

ТрО. За результатами цієї роботи готується проєкт розпорядження з ТрО голови Ради міністрів Автономної Республіки Крим, голови ради оборони обласної (районної), Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій про затвердження змін до Плану ТрО зони (району).

В цілому за результатами проведеного аналізу процедур **планування** ТрО в зонах (районах) ТрО, можна стверджувати, що, на сьогодні, вони є стандартизованими та узгодженими з процедурами, які застосовуються під час планування у Збройних Силах України. Водночас, зі створенням системи об'єднаного керівництва силами оборони і військового управління у Збройних Силах України та відповідного коригування повноважень органів військового управління Збройних Сил України процедури планування уточнюватимуться, у тому числі стосовно максимальної їх адаптації до штабних процедур країн-членів НАТО. За таких умов процес планування ТрО в штабах зон (районів) включатиме характерні особливості в їх роботі та потребуватиме особливого підходу.

Пропонується з метою покращення процесів планування оборони держави, планування, підготовки і управління територіальною обороною України внести зміни в нормативно-правові акти щодо визначення та встановлення єдиних меж повноважень і відповідальності сухопутних зон оперативних командувань Сухопутних військ Збройних Сил України, регіональних управлінь Державної прикордонної служби України, оперативно-територіальних об'єднань Національної гвардії України, міжрегіональних управлінь з питань виконання покарань Міністерства юстиції України.

Довідка. Кількість зон повноважень і відповідальності оперативних командувань – 4, НГУ – 5, ДПСУ, МЮУ – по 6. До того ж межі їх зон не співпадають.

Порядок роботи штабу зони (району) під час підготовки територіальної оборони в зоні (районі) суттєво не відрізняється від підготовки будь-якої операції та в загальних рисах може включати [9]:

усвідомлення завдання на ТрО (усвідомлення місця, ролі, об'єму завдань, сил і засобів);

підготовку висновків з оцінки воєнно-політичної, воєнно-економічної, екологічної, техногенної, етнічної, релігійної, соціальної обстановки, рівня воєнних загроз і небезпек,

постійне здійснення їх моніторингу;

оцінювання мобілізаційно-ресурсних можливостей АРК, області, міста, району, відновлення та доведення до затверджених норм непорушних та мобілізаційних матеріально-технічних запасів, за необхідності можуть проводитися з військовозобов'язаними запасу зборові заходи, тренування, у тому числі, і організаційного ядра для більш організованого розгортання бригад, батальйонів ТрО;

уточнення переліку об'єктів, комунікацій, що підлягають охороні (обороні), об'єм і порядок фортифікаційного обладнання ділянок місцевості;

проведення рекогносцировки (участі у польових поїздках) на місцевості, тренування з установки мінно-вибухових та інших загороджень, здійснення контррозвідувальних та обмежувальних заходів, уточнення планів відселення населення, яке проживає у прикордонних смугах, районах, порядку евакуації виправно-трудова закладів, важливих промислових підприємств та підприємств що містять сильно діючі отруйні речовини;

уточнення меж відведення ділянок землі для забезпечення потреб територіальної оборони, ділянок місцевості для нарощування оперативного обладнання територій за рахунок місцевих ресурсів;

уточнення змісту інформаційно-психологічного впливу на населення;

конкретизацію заходів щодо організації розвідки, матеріально-технічного, морально-психологічного забезпечення;

здійснення розгортання територіальної оборони та контроль її готовності, надання допомоги та проведення інших необхідних заходів.

Кращим варіантом підготовки територіальної оборони буде той, при якому заходи підготовки розпочинаються ще у мирний час, а завершуються в повному обсязі під час переведення Збройних Сил України з мирного на воєнний стан і включають завчасну та безпосередню підготовку.

Під час завчасної підготовки штабом зони (району) проводиться моніторинг воєнних загроз - оцінюється обстановка та чинники, які суттєво впливають на діючий План територіальної оборони зони (району) [8,9]. При цьому можуть здійснюватися такі заходи:

уточнюватися плани територіальної оборони;

готуватися бойові розпорядження (накази) з територіальної оборони та доводитися за підпорядкованістю до органів управління, військ (сил) територіальної оборони;

посилюватися розвідка, охорона держкордону, об'єктів та комунікацій на загрозливих напрямках;

за потреби, здійснюватися підготовка території зони (району), підготовка об'єктів до посиленої охорони, цілеспрямована підготовка органів і військ (сил) територіальної оборони;

залежно від отриманого розпорядження здійснюється повне або часткове розгортання ТрО, заходи щодо відселення та евакуації населення;

проводяться заходи щодо організації взаємодії, управління та всебічного забезпечення;

ведеться контроль повноти і якості виконання заходів ТрО.

Безпосередня підготовка територіальної оборони в особливий період розпочинається з введенням правового режиму воєнного стану чи оголошення рішення про мобілізацію і включає такі заходи [8]:

уточнення рішення командуючого Сил територіальної оборони України;

посилення розвідки, охорони і оборони державного кордону, об'єктів та комунікацій на загрозливих напрямках, які визначені постановами Кабінету Міністрів України;

введення в дію комплексу спеціальних заходів щодо боротьби з диверсійно-розвідувальними групами агресора та антидержавними озброєними формуваннями на території АРК, області, міста та району;

уточнення порядку організації взаємодії, управління та всебічного забезпечення;

здійснення комплексу практичних заходів щодо повного чи часткового розгортання територіальної оборони зони (району).

Планування і координацію дій з підготовки та ведення територіальної оборони в Україні здійснює Генеральний штаб Збройних Сил України, Командування Сил та регіональні командування територіальної оборони України.

Ведення територіальної оборони. Рішення про введення в дію Зведеного плану територіальної оборони України або планів територіальної оборони в окремих її місцевостях приймається Радою національної безпеки і оборони України за поданням Головнокомандувача Збройних Сил України, а

вводиться в дію розпорядженням Генерального штабу Збройних Сил України.

Закон України “Про основи національного спротиву” визначає тринадцять завдань територіальної оборони, для стислого висвітлення порядку роботи штабу зони (району) під час ведення територіальної оборони розглянемо тільки частину їх найбільш характерних [1].

Участь у посиленні охорони та захисті державного кордону здійснюються як в межах відповідної зони (району) АРК, області, міста, району так і поза її межами у смузі та складі оперативного, оперативно-тактичного угруповання на напрямках, найбільш доступних для перетинання кордону диверсійно-розвідувальними групами, морськими і повітряними десантами, окремими міграційними групами населення, антидержавними озброєними формуваннями і на кінець головними силами ворожого угруповання. Особливість роботи штабу зони (району) зводиться до своєчасної, умілої організації розвідки з широким використанням БПЛА, врахування і перевірки достовірності інформації місцевих органів влади, місцевого населення та інших джерел інформації. З отриманням підтвердженої інформації штаб зони (району) негайно організує пошук, блокування, ізоляцію та знищення ДРГ, повітряних, морських десантів, незаконних озброєних формувань противника. Одночасно спеціально підготовленими підрозділами територіальної оборони спільно із підрозділами Державної прикордонної служби, Національної гвардії, Національної поліції, Служби безпеки України здійснюється припинення незаконної міграції населення, переміщення зброї, виконуються режимні та фільтраційні заходи у прикордонній смузі і районах. За потреби можуть залучатися додаткові частини (підрозділи) військ оперативно-тактичного угруповання, авіації, артилерії, підрозділи Сил спеціальних операцій Збройних Сил України, а також зведені загони зі складу військово-навчальних закладів, частин і установ Командувань Сил підтримки та логістики Збройних Сил України. Дії щодо захоплення і ліквідації окремих диверсантів і невеликих диверсійно-розвідувальних груп можуть проводитися у формі спеціальної операції, за єдиним замислом і планом силами зведених винищувальних загонів МВС і СБУ.

Охорона та захист морського узбережжя з суші здійснюється військами (силами) територіальної оборони, силами

прикордонних загонів у взаємодії з військами Берегової оборони Військово-Морських Сил та частинами і підрозділами Сухопутних військ Збройних Сил України, а з моря – силами загонів морської охорони Державної прикордонної служби у взаємодії з Військово-Морськими Силами Збройних Сил України.

Забезпечення умов для надійного функціонування органів державної влади, органів військового управління, стратегічного (оперативного) розгортання Збройних Сил України здійснюється військами (силами) ТрО, іншими військовими формуваннями та правоохоронними органами України.

Особливість роботи штабу зони (району) спільно з військово-цивільними адміністраціями, місцевими органами влади, правоохоронними органами, Радами оборони АРК, областей, міста Києва та Сімферополя полягатиме у забезпеченні своєчасного розгортання військ (сил) територіальної оборони, посиленні охорони та захисту державного кордону, виконанні запланованих заходів з охорони і оборони державних, військових, місцевих об'єктів, мережі транспортних комунікацій, нафтобаз, складів зберігання сильнодіючих отруйних і вибухових речовин, гідроспоруд, систем водо забезпечення, об'єктів тепло енергозабезпечення, адміністративних споруд органів державної і місцевої влади та військового управління. Тимчасове обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень здійснюється згідно з Законом України “Про правовий режим воєнного стану”.

Охорона та оборона важливих об'єктів і комунікацій, що визначені переліком Кабінету Міністрів України, організується та здійснюється МВС України, силами і засобами об'єктів, що охороняються, відповідно до інструкцій та керівництв. Органи Служби безпеки України здійснюють контррозвідувальне забезпечення об'єктів.

До об'єктів, що підлягають обов'язковому захисту в системі територіальної оборони, належать приміщення органів державного та військового управління, вузли та об'єкти зв'язку, військові містечка, стаціонарні об'єкти Повітряних Сил України, морські та річкові порти, портові споруди, ГЕС, арсенали, бази, склади з озброєнням, боєприпасами, паливом і технікою; бази (склади) державного резерву різного призначення; об'єкти оборонних галузей

промисловості, паливної, атомної енергетики, критичні об'єкти на комунікаціях, будівлі державних адміністрацій та іноземних представництв, шпиталі; хімічно, біологічно та радіаційне небезпечні об'єкти.

Прикриття та оборона військово-морських баз Військово-Морських Сил України здійснюються силами і засобами ВМС, у взаємодії з силами і засобами оперативних командувань Сухопутних військ Збройних Сил України, як правило, в загальній системі територіальної та протидесантної оборони морського узбережжя.

Евакуація населення планується і здійснюється Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними (районними) державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування, штабами зон (районів) територіальної оборони із залученням Головних (обласних, районних) управлінь ВМС України, Головних управлінь (управлінь) МНС та інших необхідних управлінь і служб.

Евакуація населення здійснюється із використанням автомобільного, залізничного, водного транспорту або пішим порядком. Супроводження, охорону на маршрутах організує та здійснює ВМС України.

Маршрути евакуації (відселення) не повинні співпадати з основними маршрутами руху військ (сил) під час стратегічного (оперативного) розгортання Збройних Сил України.

Проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт здійснюється з метою пошуку та визволення уражених осіб з під завалів зруйнованих житлових, промислових, захисних та інших споруд, надання їм першої медичної допомоги та евакуації їх з зон осередків ураження у лікувальні заклади та безпечні райони. Ці заходи проводяться шляхом локалізації та ліквідації наслідків аварій та зруйнувань на об'єктах комунального господарства, енергетики, транспорту та зв'язку.

Рішення на проведення аварійно-рятувальних робіт приймає відповідний начальник (обласного, районного) штабу Міністерства України з надзвичайних ситуацій на підставі даних розвідки та оцінювання стану і можливостей своїх сил, з урахуванням пори року та доби, метеорологічних умов й інших чинників, які впливають на виконання робіт.

З метою нарощування зусиль робіт у районах ураження, а також для збереження

працездатності особового складу, що виконує рятувальні роботи, передбачається своєчасна часткова або повна заміна сил. Висування і включення в роботу послідує змін організується з урахуванням забезпечення безперервності ведення аварійно-рятувальних робіт відповідно до обстановки та реальної потреби в силах до їх виконання. При значних масштабах руйнувань можливе додаткове залучення частин та підрозділів Збройних Сил України, у тому числі, техніки та підрозділів ТрО, Державної прикордонної служби, Державної спеціальної служби транспорту України, за рішенням відповідних командувачів.

На особливості і якість роботи керівника і штабу зони (району) територіальної оборони під час організації взаємодії матиме вагомий вплив їх рівень професійно-практичного досвіду та майстерності, злагодженість штабів, підрозділів територіальної оборони, форми, способи і напрямки дій противника, укомплектованість особовим складом, озброєнням, технікою, боєприпасами, матеріальними запасами. Взаємодія здійснюється шляхом узгоджених дій органів управління, військ (сил) територіальної оборони за завданнями, місцем виконання, напрямками дій противника, рубежами, об'єктами, часом і способами виконання завдань, системою вогневого враження противника. Особлива увага приділяється цілевказівкам, сигналам управління та взаємодії, скритним і хибним діям, які спрямовані на захист населення, об'єктів економіки, житла, пожеже і екологічній безпеці.

Таким чином проведений аналіз дає змогу сформулювати **пропозиції** щодо поліпшення роботи штабів ТрО зони (району) з врахуванням особливості їх роботи під час планування і ведення територіальної оборони.

1. З метою підвищення оперативності вивчення, обліку, приписки, призову мобілізаційних ресурсів до штабів зони (районів), підрозділів і частин територіальної оборони доцільно запровадити відповідну автоматизовану систему в органах управління штабів зон, районів ТрО, обласних, районних, міських центрах комплектування та соціальної підтримки з використанням актуалізованої електронної бази даних, а також короткотермінові курси для підвищення професійно-практичної підготовки офіцерів цих підрозділів.

2. Для своєчасного створення та упередженого розгортання військ (сил)

територіальної оборони в зоні (районі), добровольчих формувань, місцевих загонів самооборони, інших територіальних громад, як базових основ для створення і підтримки організованого спротиву противнику, доцільно завчасно розробити та періодично перевіряти на практичних заняттях відповідні плани розгортання.

3. Для скритого управління військами (силами) територіальної оборони, своєчасного доведення їм завдань, налагодження чіткого контролю за повнотою їх виконання, обміну розвідувальною інформацією, підтриманням взаємодії між органами цивільної, військово-цивільної та військової складових ТрО, доцільно впровадити систему електронного документообігу.

4. Для забезпечення більш ефективного захисту населення, об'єктів життєво важливої інфраструктури від ворожих ударів, під час виявлення, блокування та знищення диверсійно-розвідувальних груп, незаконних озброєних ворожих формувань, активної протидії засобам РЕБ, безпілотним літальним апаратам різного призначення противника доцільно додатково створити у складі бригад, батальйонів ТрО підрозділи бойових маневрених груп знищення ворожих БПЛА, дронів, засобів РЕБ та укомплектувати їх озброєнням і технікою.

5. Особливості роботи штабів зон (районів) ТрО, потребують підбору професійно підготовлених та маючих бойовий досвід кадрів, організації регулярної бойової та професійно-практичної підготовки посадових осіб, як штабів так і підрозділів ТрО, підвищення бойових спроможностей частин і підрозділів ТрО до такого рівня, який дає їм можливість ведення успішних спеціальних бойових дій не тільки в межах своєї зони (району) але й на території та в межах сусідніх зон, а також за потребою й у смугах і складі оперативних та оперативно-тактичних угруповань Збройних Сил України.

6. Для своєчасного нарощування (відновлення) боєздатності бригад, батальйонів ТрО запровадити на законодавчому рівні оснащення їх важкими типами озброєння, боєприпасами, безпілотними засобами розвідки, ударно розвідувальними дронами за рахунок державного поточного постачання, місцевих ресурсів, волонтерського руху, іноземної допомоги та трофейних здобутків.

7. Статтею 23 розділу VI Закону України “Про основи національного спротиву” на обласні та районні ради покладається фінансове та матеріально-технічне забезпечення національного спротиву в межах коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів, а також інших не заборонених законодавством України джерел. Практика показує, що при затвердженні місцевих

бюджетів такі видатки або відсутні, або їх розміри незначні і не задовольняють потреби ТрО. Ця проблема також потребує вирішення та гарантованого захищення видатками фінансування.

8. Суттєвим недоліком в організації територіальної оборони є те, що голова Ради міністрів Автономної Республіки Крим, голови обласних (районних) державних адміністрацій, а на воєнний час голови військово-цивільних адміністрацій, які одночасно є головами Ради міністрів АРК, головами ради оборони областей, міст Києва, Севастополя, районів, а також і керівниками-відповідних зон (районів) територіальної оборони, а командири бригад, батальйонів ТрО є начальниками штабів зони (району) ТрО, що ускладнює організацію, керівництво і контроль територіальної оборони. **Пропонується** в штати обласної (районної), міської адміністрації міст Києва та Севастополя додатково ввести посаду радника з питань територіальної оборони та визначити їм завдання, функції, обов'язки і повноваження.

Таким чином потребують подальшого збільшення чисельності і корекції організаційно-штатної структури як самих штабів зони (району) ТрО, так і територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки.

Висновок. На підставі проведеного аналізу нормативно-правової бази, досвіду планування, підготовки і ведення ТрО в ході війни та наукових публікацій виробленні пропозиції щодо удосконалення організаційно-штатної структури як самих частин і підрозділів так і структури штабів зони (району) територіальної оборони, оновленні методичної і нормативно-правової бази та перерозподілу завдань і функцій роботи штабу зони (району) ТрО під час планування та ведення територіальної оборони.

До виконання основних завдань територіальної оборони доцільним є залучення керівництва областей і районів (голів обласних, районних державних адміністрацій), як важливу передумову підвищення їх результативності та ефективності.

Перспективи подальших досліджень. Війська (сили) територіальної оборони України можуть бути суттєвим резервом посилення обороноздатності держави, у світлі чого існує нагальна потреба вироблення принципово нових підходів до організації ТрО, що передбачає внесення певних змін та доповнень до чинного законодавства, передусім стосовно функцій та повноважень Командування Сухопутних військ Збройних Сил України, Командування Сил Територіальної оборони України. Основні положення існуючої теорії територіальної оборони країни мають бути суттєво переглянуті, у тому числі з урахуванням накопиченого

досвіду в ході відсічі агресії РФ проти України та національних особливостей організації оборони України в сучасних умовах державотворення.

На цей час існує нагальна потреба в розробці на принципово новій основі та з урахуванням чинних керівних документів у сфері безпеки та оборони (Стратегії національної і воєнної безпеки України, Воєнної доктрини, Концепції підготовки Сектору безпеки та оборони, Концепції територіальної оборони України), які б передусім враховували досвід політичного, державного та військового керівництва держави в ході ООС та вимог сучасної гібридної війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Про основи національного спротиву : Закон України від 16.07.2021 р. №1702-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення: 18.02.2023).
2. Романюк А. М. Методичний підхід до визначення складу Сил територіальної оборони до виконання завдання з посилення охорони та захисту державного кордону: стаття // Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського. 2021. № 3. С. 47–52.
3. Романюк А. М., Гудим В. М. Особливості та вимоги до виконання Силами територіальної оборони Збройних Сил України завдання з посилення охорони та захисту державного кордону // Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського. 2022. № 2 (75). С. 119–126.
4. Романченко І. С., Фролов В. С., Палій В. В. Шляхи підвищення ефективності системи управління територіальною обороною України // Наука і оборона. 2009. № 4. С. 6–11.
5. Фролов В. С. Територіальна оборона України: якою їй бути? // Наука і оборона. 2007. № 1. С. 18–23.
6. Лобко М. М. Територіальна оборона України як фактор посилення обороноздатності держави // Наука і оборона. 2019. № 2. С. 6–59.
7. Семененко В. М., Фролов В. С. Організація територіальної оборони України в умовах гібридної війни: стаття // Наука і оборона. 2021. № 2. С. 8–16.
8. Основи стратегії національної безпеки та оборони держави : підручник 3-є вид., перероб. і доп. / О. П. Дузь-Крятченко, Ю. В. Пунда, В. П. Грищенко та ін. ; за заг. ред. В. М. Телеліма. Київ : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2015. 620 с.
9. “Про затвердження положення про штаб зони (району) територіальної оборони : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 р. № 1442 URL: <https://www.kmu.gov.ua/> (дата звернення: 20.02.2023).
10. Доктрина територіальної оборони : затв. Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України 17.01.2022 р. URL: <https://www.ukrmilitary.com/> (дата звернення: 20.02.2023).

Стаття надійшла до редакційної колегії 21.03.2023

Work Features of the headquarters of the zone (district) of territorial defense in the planning and conduct of the territorial defense

Annotation

Analysis of the results based on the experience of confronting the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, the activities of state, military, military-civilian, and local authorities, and the specifics of the work of the headquarters of the zone (district) showed that the territorial defense (hereinafter – “TRO”) did not fully ensure the fulfillment of the assigned tasks.

The fulfillment of the assigned tasks requires the elimination of deficiencies in the work of command-and-control bodies of forces and means of TRO. The diligent work of the heads of headquarters of the zones (districts) of TRO, the improvement of their organizational and staff structure, as well as the search for effective methods of planning, preparing, and conducting territorial defense, are required.

The purpose of the article is to analyze the legal framework governing the work of territorial defense command and control bodies, including the headquarters of the zone (district) of territorial defense, in order to substantiate proposals for improving the organizational and staffing structures of forces and means of the Troops, redistribution of tasks and functions of leaders and headquarters zone (district), taking into account the peculiarities of their work in the planning and conduct of the territorial defense.

Based on the analysis of the regulatory framework in planning and preparing for the conduct of TRO during the war and scientific publications, proposals are substantiated for improving the organizational and staffing structure of both the units and subunits themselves, and the structure of the headquarters of the territorial defense zone.

The methodological and regulatory framework for the redistribution of tasks and functions of the headquarters of the zone (district) of the TRO in planning and conducting territorial defense has been updated.

To fulfill the main tasks of territorial defense, it is advisable to involve the leadership of regions and districts (chairmen of regional, and district state administrations) to increase the effectiveness and efficiency of the TRO.

Keywords: TRO, territorial defense of Ukraine; headquarters of the zone (district) of territorial defense; features of the work of the headquarters of the zone (district) in the planning and conduct of the territorial defense.